

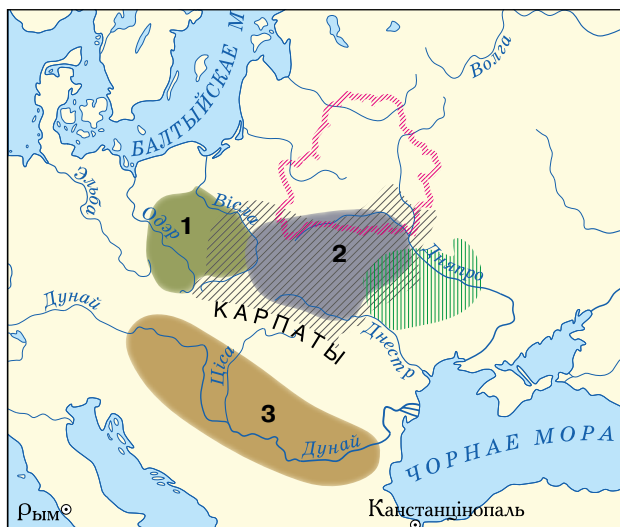
§ 12. Вялікая славянская міграцыя і Беларусь

ІНДАЕЎРАПЕЙЦЫ ДРЫГАВІЧЫ СЛАВЯНЕ ВЯЛІКАЕ ПЕРАСЯЛЕННЕ НАРОДАЎ ВЕЧА КРЫВІЧЫ-ПАЛАЧАНЕ БАЛТЫ РАДЗІМІЧЫ КНЯЗЬ

Успомніце, да якой групы народаў адносяцца славяне.

1. Праблема паходжання славян. У гістарычнай навуцы няма адзінага меркавання наконт паходжання славян. Існуюць розныя пункты погляду на іх прарадзіму, час канчатковага вылучэння ў самастойны этнас, шляхі міграцый і г. д.

Найбольш абгрунтаваным з'яўляецца меркаванне, што славяне як самастойны народ сфарміраваліся ў сярэдзіне 1-га тыс. да н. э.

ГІПОТЭЗЫ ПРАРАДЗІМЫ СЛАВЯН

1. Вісла-Одэрская (тэрыторыя сучаснай Польшчы).
2. Сярэднедняпроўская (тэрыторыя паўночна-заходняй Украіны, паўднёвай Беларусі і паўднёва-ўсходніх абласцей Польшчы).
3. Дунайская — Сярэдні Дунай (тэрыторыя сучаснай Венгрыі) і інш.

Прарадзіма славян

Упершыню на старонках гістарычных сачыненняў антычных аўтараў славяне, магчыма, сустракаюцца пад назвай «венеды» ў I ст. н. э. (Пліній Старэйшы). У сачыненні гоцкага гісторыка VI ст. Іярдана венеды падзяляюцца ўжо на дзве групы — уласна славяне (склавіны) і анты. Славяне, на думку аўтара, размяшчаліся ад нізоўяў Дуная да Днястра, а на поўначы іх рассяленне абмяжоўвалася Віслай. Анты ж, «самыя магутныя» паводле Іярдана, размяшчаліся ад Днястра да Дняпра.

ПРАЦУЕМ З ГІСТАРЫЧНАЙ КРЫНІЦАЙ

З сачынення Пракопія Кесарыйскага «Вайна з готамі» (VI ст.)

«Гэтыя плямёны, славяне і анты, не кіруюцца адным чалавекам, але спрадвеку жывуць у народапраўстве (дэмакратыі), і таму ў іх шчасце і няшчасце ў жыцці лічыцца агульным клопам. І ва ўсім астатнім у абодвух гэтых варварскіх плямёнаў усё жыццё і законы аднолькавыя...

У тых і іншых адна і тая мова, досыць варварская. І з выгляду яны не адрозніваюцца адны ад другіх. Яны вельмі высокага росту і велізарнай моцы. Колер скуры і валасоў у іх вельмі белы або залацісты і не зусім чорны, але ўсе яны цёмна-чырвоныя».

З ваеннага трактата «Стратэгікон» імператара Маўрыкія (канец VI ст.)

«Плямёны славян і антаў падобныя сваім ладам жыцця, сваімі норавамі, сваёй любоўю да свабоды; іх ніякім чынам нельга схіліць да рабства або падпарадкавання ў сваёй краіне. Яны шматлікія, цягавітыя, лёгка зносяць спёку, холад, дождж, галізну, недахоп ежы.

Яны селяцца ў лясах, каля цяжкапраходных рэк, балот і азёр, ладзяць у сваіх жытлах шмат выхадаў з прычыны небяспек, што з імі, натуральна, здараюцца.

Змагацца са сваімі ворагамі яны любяць у мясцінах, парослых густым лесам, у цяснінах, на абрывах; з выгадай для сябе карыстаюцца [засадамі], раптоўнымі атакамі, хітрасцямі, і днём і ноччу вынаходзячы шмат [разнастайных] спосабаў...

Кожны ўзброены дзвюма невялікімі дзідамі; некаторыя маюць шчыты, трывалыя, але цяжкапераносныя [з месца на месца]. Яны карыстаюцца таксама драўлянымі лукамі з невялікімі стрэламі, напоенымі асаблівай для стрэл атрутай...»

1. Як вы лічыце, ці мелі славяне і анты агульнае паходжанне? Прыведзіце аргументы.
2. Якія якасці, на ваш погляд, дапамаглі славянам рассяліцца ў далейшым на велізарных тэрыторыях?

Вялікая славянская міграцыя

Успомніце, што такое
Вялікае перасяленне
народаў. Якія яго
прычыны?

Шляхі славянскай міграцыі

2. Рассяленне славян. Шляхі міграцыі славян ва Усходняй Еўропе. Адносна стабільнае жыццё славян на іх прарадзіме было парушана каля 400 г. да н. э. шырокай экспансіяй кельтаў. Менавіта ў сувязі з іх націскам частка славянскага насельніцтва Прывіслення адышла на поўнач, другая рушыла да Дняпра. Разам са славянамі ў Падняпроўе праніклі і заходнія балты, блізкія да іх у моўным сэнсе.

У III ст. н. э. з Прыбалтыкі на тэрыторыю Паўночнага Прычарнамор'я прыйшлі германскія плямёны готаў, якія вельмі хутка ўсталявалі тут сваё панаванне і пачалі ваяваць з Візантыяй. Да другой паловы IV ст. гоцкая дзяржава дасягнула найбольшай магутнасці. У той жа час у Прыазоўі з'явіліся гуны. Разграміўшы готаў, яны выйшлі да Дняпра і пачалі масавае ўварванне ў межы Рымскай імперыі. Прайшоўшы лавінай па Еўропе, гуны «вызвалілі» тэрыторыю для шырокай экспансіі славян. Пачалася Вялікая славянская міграцыя, якая з'яўлялася складнікам Вялікага перасялення народаў.

Яшчэ адным важным фактарам, які запатрабаваў ад славян шукаць новыя тэрыторыі для рассялення, стала пагаршэнне кліматычных умоў каля IV ст. н. э. Частка славян з тэрыторыі свайго прарадзімы вымушана была сысці на ўсход, прасунуўшыся да Валдайскага ўзвышша. Славяне пераважна сяліліся ўздоўж вялікіх рэк, якія служылі ў тыя часы ледзь не адзінымі транспартнымі артэрыямі для лясных і лесастэпавых абласцей.

У V ст. славяне пачалі прасоўванне на захад, дзе паступова выціснулі германцаў да р. Эльба. У канцы таго ж стагоддзя пачалася славянская каланізацыя Балкан, падчас якой яны даволі хутка змяшаліся з мясцовым насельніцтвам.

Спрэчным застаецца пытанне пра час з'яўлення славян на поўначы Усходняй Еўропы. Даследчыкі называюць час ад V да IX ст. Адначасова славяне засялялі тэрыторыі вакол азёр Пскоўскага і Ільме-

§ 12. Вялікая славянская міграцыя і Беларусь

Рассяленне славян

Вызначце па картасхеме, на якія групы падзяліліся славяне. Успомніце, продкамі якіх сучасных народаў сталі прадстаўнікі кожнай групы.

ня, Полацкага Падзвіння, Смаленскага Падняпроўя і міжрэчча Волгі і Клязьмы. Яны сяліліся сярод мясцовых балцкіх і часткова фіна-ўгорскіх плямёнаў, часам займаючы паселішчы, якія існавалі і да таго.

3. Рассяленне славян на тэрыторыі Беларусі. Гэты працэс не быў адначасовым і працягваўся да канца Ранняга сярэднявечча. Адзін са шляхоў ішоў з поўдня. З тэрыторыі Сярэдняга Падняпроўя славя-

Асноўныя шляхі засялення славянамі тэрыторыі Беларусі

*Гарадзішча Хатомель. Столінскі раён
Брэсцкай вобласці. Сучасны выгляд*

Што такое гарадзішча?
З якой мэтай іх узводзілі?

Рэканструкцыя жылта. Паселішча Хатомель

Апішыце славянскае жылто.

не рухаліся ўздоўж рэк Дняпро, Прыпяць і іх прытокаў. Археалагічныя сведчанні пражывання славян на поўдні Беларусі, на тэрыторыі Палесся, адносяцца да канца IV ст.

Лепш за ўсё даследаваны вучонымі паселішчы каля г. Петрыкаў на р. Прыпяць у Гомельскай вобласці і каля в. Хатомель на р. Гарынь у Брэсцкай. На ўскраіне Петрыкава беларускія археолагі знайшлі славянскае селішча VI–VII стст. Каля в. Хатомель знойдзены гарадзішча, селішча і магільнік, у якім хавалі памерлых. Славяне жылі тут з VII ст. У добра ўмацаваным валамі і ровам гарадзішчы людзі хаваліся ў выпадку небяспекі. У паўночную і цэнтральную частку Беларусі славяне прыйшлі з поўначы Усходняй Еўропы.

Узаемаадносіны славян з балтамі

Успомніце, калі балты ўпершыню з'явіліся на беларускіх землях.

Засяленне беларускіх зямель славянамі доўжылася не адно стагоддзе. Ранейшыя жыхары — балты — былі вымушаны пакінуць абжытыя месцы. Тыя ж, хто застаўся, паступова зліваліся са славянамі. Гэтаму спрыяла тое, што славяне, як і балты, былі язычнікамі, мелі падобныя лад жыцця і мову. Аднак славяне занялі пануючае месца, бо знаходзі-

ліся на вышэйшым узроўні грамадскага развіцця. Яны мелі племянных правадыроў, моцнае войска. Славяне пераўзыходзілі балтаў узроўнем земляробства і рамяства. Паступова адбылася **славянізацыя балтаў**.

4. Славянскія саюзы плямёнаў. На працягу VI–VIII стст. славяне засялілі амаль усю тэрыторыю Беларусі. Толькі на захадзе захаваліся паселішчы балцкіх плямёнаў — літвы і яцвягаў. Славяне хутка асвоілі лясныя прасторы Усходняй Еўропы. Гэтаму паспрыяў комплексны характар гаспадаркі: яны ў роўнай меры былі і земляробамі, і жывёлаводамі. Широка былі распаўсюджаны і разнастайныя дадатковыя промыслы — паляванне, рыбалоўства, збіральніцтва. Славяне былі таксама таленавітымі рамеснікамі.

Падчас рассялення разбураліся ранейшыя радавyy сувязі. На новых месцах у адным паселішчы маглі апынуцца прадстаўнікі розных родаў і плямёнаў. Паступова на змену радавым абшчынам, у якіх жылі і працавалі родзічы, прыйшлі тэрытарыяльныя, або суседскія, абшчыны. Змяшэнне славян з мясцовым насельніцтвам прыводзіла да з’яўлення асаблівасцей у ладзе жыцця, мове. Усё гэта спрыяла падзелу славян на «плямёны».

Згодна з найстаражытнейшым з дайшоўшых да нас летапісаў — «Аповесцю мінулых гадоў», на тэрыторыі Усходняй Еўропы склалася 12 славянскіх «плямёнаў»: паляне, драўляне, дрыгавічы, валыняне, улічы, ціверцы, белыя харваты, северы (севяране), вяцічы, радзімічы, крывічы, славане. Іх назвы ўтварыліся ад асаблівасцей месца пражывання або ад імён іх родапачынальнікаў.

У межах тэрыторыі сучаснай Беларусі размясціліся: на поўдні і ў цэнтры — дрыгавічы, на ўсходзе — радзімічы, на поўначы — палачане (частка вялікага саюзу крывічоў); на паўднёвым захадзе, на тэрыторыі сучаснай Брэсцкай вобласці, жылі валыняне.

Славянізацыя балтаў —

працэс засваення балтамі рыс славянскай культуры, мовы, традыцый; зліццё балтаў са славянамі.

Ад радавой абшчыны да саюзаў плямёнаў

Знайдзіце на картасхеме на с. 137 тэрыторыю рассялення ўсходнеславянскіх «плямёнаў».

Успомніце версіі паходжання назваў саюзаў плямёнаў, што рассяліліся на тэрыторыі Беларусі.

ПРАВОДЗІМ МІНІ-ДАСЛЕДАВАННЕ

Скроневыя кольца — самы распаўсюджаны від жаночых упрыгажэнняў. Яны адрозніваюцца сваёй формай, памерам і тэхнікай вырабу. Менавіта гэтыя адрозненні маюць для даследчыкаў велізарны інтарэс, бо дазваляюць вызначыць племянную прыналежнасць уладальніцы, прыкладны арэал яе пражывання.

Крывічанка. Рэканструкцыя

Радзімічанка. Рэканструкцыя

1. Чаму гэтым жаночым упрыгажэннем вучоныя далі такую назву?
 2. Як вы лічыце, якія функцыі выконвалі скроневыя кольца ў Сярэднявеччы? Прывядзіце не менш за два прыклады.
 3. Колькасць кольцаў ва ўпрыгажэннях магла вагацца ад аднаго да васьмі. Выкажыце здагадку, з чым гэта звязана.
 4. У фондах Нацыянальнага гістарычнага музея Рэспублікі Беларусь захоўваецца вялізная калекцыя скроневых кольцаў, якія належалі крывічанкам, дрыгавічанкам, радзімічанкам. Выступіце ў ролі эксперта і вызначце, якія плямёны жылі ў даследаваных паселішчах.
- А. У 1961 г. падчас археалагічнай экспедыцыі каля в. Свішчава (Камянецкі раён Брэсцкай вобласці) у курганным магільніку было знойдзена трохпацэркавае скроневае кольца.
- Б. У 1965 г. каля в. Баронікі (Віцебскі раён Віцебскай вобласці) археолагі знайшлі бранзалетападобныя скроневыя кольца з трапецыяпадобнымі падвескамі.
- В. У 1983 г. падчас правядзення будаўнічых работ на пракладцы дарогі каля в. Дубовіцы (Буда-Кашалёўскі раён Гомельскай вобласці) былі знойдзены сяміпрамянёвыя скроневыя кольца.

Названыя славянскія «плямёны» ўяўлялі сабой аб'яднанні некалькіх невялікіх плямёнаў, таму гісторыкі называюць іх саюзамі плямёнаў. Сфарміраваліся яны ў VIII–IX стст.

На аснове саюзаў плямёнаў у сярэдзіне IX ст. утварыліся племянныя княжанні — прамежкавы этап на шляху да дзяржавы. Найважнейшая іх асаблівасць — значная ўлада ваенных правадыроў — князёў. Славян-

Племянныя княжэнні

скія князі пачалі ўзначальваць племя не толькі ў ваенны, але і ў мірны час. Да іх супляменнікі сталі звяртацца для вырашэння спрэчак, канфліктаў, пакарання злачынцаў. Улада князя зрабілася спадчынай. Тым не менш найвышэйшым органам улады заставаўся агульны племянны сход — веча, у якім маглі браць удзел усе дарослыя свабодныя мужчыны племені. Судовымі справамі і вырашэннем паўсядзённых пытанняў займалася рада старэйшын.

Згодна з летапісам, ва Усходняй Еўропе племянныя княжанні ўзніклі толькі ў пяці саюзаў плямёнаў. Сярод іх згадваюцца палачане і дрыгавічы. Імёны першых князёў не захаваліся. Толькі наконт другой паловы X ст. вядома пра праўленне меркавана скандынаўскіх князёў Рагвалода ў Полацку і Тура ў Тураве.

Племянное княжанне палачан існавала ў першай палове IX ст., затым яно перарасло ў дзяржаву, вядомую як Полацкая зямля.

Падчас раскопак, што праводзіліся ў Полацку, беларускія археолагі знайшлі дарагія рэчы, сярэбраныя манеты (у асноўным арабскія дырхемы), якімі карысталіся князь і яго атачэнне. Скандынаўскіх прадметаў знойдзена зусім няшмат. Гэта сведчыць пра тое, што скандынаўская дружина Рагвалода ў Полацку была нешматлікая і яго апорай з'яўляліся прадстаўнікі мясцовага славянскага насельніцтва. Такім чынам, дзяржаўнасць на беларускіх землях зарадзілася і развівалася на сваёй уласнай, славянскай аснове, скандынаўскі і іншыя знешнія фактары маглі адыграць толькі другасную ролю.

На шляху да дзяржавы

Засяленне тэрыторыі Беларусі славянамі не было адначасовым працэсам і працягвалася да канца Ранняга сярэднявечча. Увыніку асіміляцыі імі мясцовага насельніцтва ў VIII–IX стст. склаліся саюзы плямёнаў крывічоў-палачан, дрыгавічоў, радзімічаў. Патрэба ў моцнай вайсковай арганізацыі прывяла да ўзмацнення ўлады князёў. Так узніклі племянныя княжанні з цэнтрамі ў Полацку і Тураве. Яны сталі асновай для ўтварэння першых на тэрыторыі Беларусі дзяржаў.

калі ў свеце...

V–VII стст. — Вялікая славянская міграцыя

на тэрыторыі Беларусі...

Канец IV ст. — найранейшыя сляды прысутнасці славян у паўднёвай частцы Беларускага Палесся

ПЫТАННІ І ЗАДАННІ

1. Якія пытанні наконт старажытных славян на сённяшні дзень з'яўляюцца дыскусійнымі і чаму?
2. Скарыйцеся дадатковымі крыніцамі інфармацыі і высветліце этымалогію слова «славяне». Чаму існуе вялікая колькасць версій? Якая з іх вам бліжэйшая?
3. Перабічыце фактары, якія паўплывалі на славянскую міграцыю.
4. Як ажыццяўлялася засяленне славянамі тэрыторыі Беларусі? Прывядзіце прыклады славянскіх паселішчаў.
5. Якія саюзы плямёнаў узніклі на беларускіх землях? Калі гэта адбылося? Ці ўсе яны перараслі ў племянныя княжанні? Чаму?

